

האם יש סדר ברשימת המציאות?

ראשי פרקים

הקדמה

א. לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה

ב. השוואת הטורים

ג. המכנה המשותף

ד. תהליך הקניין התנאי

ה. סדר הפרטים ברשימה

ו. דעות היחיד במשנה

סיכום

הקדמה

בבואנו לעסוק באבדות ומציאות, עלינו להבחין בין שני המושגים :

מציאה היא חפץ שנראה חסר בעלות, והמוצא רוצה להפוך להיות בעליו.¹

אבדה היא חפץ ששייך בוודאות למישהו, אך לא נמצא אצלו, והמוצא מחזירו לבעליו.

הפרק הראשון במסכת - "שנים אוזיין", מחולק לשנים, כאשר המשניות הראשונות (א'-ה') עוסקות במציאה, והשאלה המנחה היא מי יחיל את בעלותו על המציאה, במקרים כמו "ראה את המציאה ונפל עליה", "מציאת בנו ובתו הקטנים", וכדומה. משניות אלו לא דנות כלל באפשרות שהחפץ שייך למישהו. המשניות האחרונות של אותו פרק (ו'-ח') עוסקות במציאת שטרות, שהם דוגמה קלאסית לדבר שבוודאי שייך למישהו, שהרי על השטר חתומים שמות, והרי הם מוגדרים כאבדה. במקרים אלו השאלה הנבחנת היא האם צריך להחזיר ולמי, כאשר אין שום אפשרות שהשטרות יהפכו להיות של המוצא?²

הפרק השני - "אלו מציאות", עוסק במקרים מורכבים יותר שבהם הגבול בין מציאה לאבדה מטושטש, כך שלפעמים יהיה הדין שהחפץ הוא של המוצא, ולפעמים יצטרך המוצא להכריז עליו.

1. בשפת היום-יום שלנו, השתלבו ביטויים המתבססים על משמעות זו של המילה, כגון: "מחיר מציאה", "חנות מציאות", וכדומה. המילה מציאה מייצגת דבר שקל לרכוש אותו, כשם שקל לנכס לעצמך מציאה חסרת-בעלים.

2. בשני החלקים של הפרק משתמשים בשורש מ.צ.א, אלא שבחלק הראשון כתיאור האובייקט, ובחלק השני כתיאור הפעולה.

מבחינה תוכנית, מחולק הפרק לשלוש חטיבות³:

החטיבה הראשונה (משניות א'-ד') עוסקת במוצא ומציאה. הפתיחה של החטיבה היא "אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז?", כלומר השאלה היא האם המוצא יכול לתפוס בעלות על החפץ שמצא, או שמישהו כבר מוגדר כבעלי החפץ, וממילא צריך המוצא להכריז על מציאתו.

סימן מובהק לכך שחטיבה זו אינה עוסקת באבדה אלא במציאה, הוא העדר התייחסות לפסוקים. מעיון קל בפרק, ניתן לראות כי הוא מלא בלימודים מפסוקים, אך בחטיבה הראשונה נעדרים הלימודים כליל. זאת כיוון שהחטיבה כלל לא נוגעת במצוות השבת-אבדה המוזכרת בתורה, אלא בצורה בה יש לנהוג כלפי מציאה⁴, כלומר איננו עוסקים בהלכות החזרת אבדה לבעליה, אלא בקביעת גדרים ליכולת תפיסת הבעלות של האדם כלפי חפצים. לעניין זה אין התייחסות מפורשת בכתובים, ולכן אין לימודים כלל בחטיבה הראשונה, לעומת שאר הפרק שמלא בהם.

במצוות השבת אבדה וגדריה עוסקת החטיבה האחרונה (משניות ט'-י"א). הפתיחה היא "איזו היא אבדה?", כלומר מתי החפץ מוגדר כאבדה ועל המוצא להביאו אל בעליו, ומתי הוא אמנם נמצא ללא בעליו, אך איננו אבדה. בחטיבה זו אין שום אפשרות שהמוצא יהיה בעל החפץ.

החטיבה האמצעית (משניות ה'-ח'), כשמה כן היא, מגשרת בין שתי החטיבות הקיצוניות ועוסקת ביחסים בין המוצא למאבד במשך שהות של האבדה אצל המוצא, ובמהלך המשא ומתן על החזרתה.

החטיבה הראשונה והחטיבה האחרונה פותחות בשאלה⁵, ומתוך ההבדל בניסוח השאלות, ניתן ללמוד על ההבדל בתוכן שלהם. כאשר אנו עוסקים באבדות, הרי שהדין שלנו ידוע - את האבדה יש להשיב לבעליה, כמפורש בתורה. כעת נותר לנו רק להגדיר מתי נחשיב את האובייקט כאבדה, וזה בדיוק נוסח השאלה: "איזו היא אבדה?". לעומת זאת, בעסקנו במציאה, המושג ברור לנו היטב - מציאה היא חפץ שנראה חסר בעלים, אך הדין לא ברור לנו, מתי ניתן לקחת אותה הביתה, ומתי עלינו לקחת אותה ולהכריז, ונוסח השאלה בהתאם: "אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז?".

במסגרת מאמר זה נעיין במשניות הראשונות בפרק, העוסקות בדיני מציאה ותפיסת בעלות עליה.

3. חלוקה זו מחוזקת גם בעיצוב המשנה, כך שלכל חטיבה יש יחתימה מעין פתיחה משלה, כלומר שיש דמיון בין סוף החטיבה ותחילתה: החטיבה הראשונה פותחת ב"מצא פירות מפוזרין, מעות מפוזרות", ומסיימת ב"הלוקח פירות מחברו או ששלח לו חברו פירות ומצא בהן מעות". החטיבה האמצעית פותחת בלימוד של "אף כל דבר שיש לו סימנים ויש לו תובעים", ומסיימת במקרה ש"מצא שק או קופה וכל דבר שאין דרכו ליטול". החטיבה האחרונה נעזרת במשחק מילים על בסיס שורש דומה, כך שהיא פותחת בלימוד מן הפסוק "השב תשיבם", ומסיימת במקרה שהאב והרב נמצאים בבית השבי.

4. השורש א.ב.ד כלל אינו מופיע בחטיבה הראשונה.

5. החטיבה האמצעית גם היא פותחת בשאלה - "אף השמלה היתה בכלל כל אלו ולמה יצאת?", וניתן לראות בכך סממן נוסף של חלוקת הפרק.

א. "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה"

כתשובה לשאלת הפתיחה, מביאה המשנה רשימת פריטים, שמהווה את משניות א'-ב'. הרשימה מחולקת ל-2 טורים, ע"פ שני חלקי הכותרת:

א. אלו מציאות שלו:

מצא פירות מפוזרין, מעות מפוזרות, כריכות ברשות הרבים, ועגולי דבילה, ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים, וחתיכות של בשר, וגיזי צמר הבאות ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשונות של ארגמן - הרי אלו שלו⁶.

ב. ואלו חייב להכריז:

מצא פירות בכלי, או כלי כמות שהוא, מעות בכיס, או כיס כמות שהוא, ציבורי פירות, ציבורי מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה, כריכות ברשות היחיד, וככרות של בעל הבית, וגיזי צמר הלקוחות מבית האומן, כדי יין, וכדי שמן - הרי אלו חייב להכריז.

כאשר אנו נתקלים ברשימה שכזו, השאלה הראשונה שעלינו להתמודד אתה היא - מהו הכלל שעולה מכל הפרטים האלה? מהו הקריטריון שעל פיו נדע כיצד לפעול?

הגמרא הסבירה את המשנה על פי הכתוב במשנה ה': "כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים - חייב להכריז". מתוך כלל פשוט זה הסיקה הגמרא שברשימת החפצים, אלו שדינם "הרי אלו שלו" הם חפצים שאין בהם סימן, והבעלים מתייאשים מלחפשם, וממילא אין להם תובעים, והמוצא זכה בהם. לעומת זאת, אלו שדינם "חייב להכריז", הם חפצים שיש בהם סימן, וממילא הבעלים עוד לא התייאשו מהם, ועלינו להכריז עליהם.

מקור המושג **יאוש בעלים** מצוי במשניות הראשונות של פרק י' בבבא קמא. אלא ששם מדובר במקרים קיצוניים כמו לקיחה ע"י המכס, שיטפון בנהר, נחיל דבורים, שבהם ברור שהבעלים מתייאשים. גם במקרים בהם יאוש הבעלים הינו בספק, הדבר נבדק באותו רגע, שכן בעל החפץ נוכח בסיטואציה⁷.

פירוש הגמרא למשנה שלנו, הרחיב בצורה משמעותית את המושג והכליל אותו כלפי כל מקרה של אבדת החפץ. הבעיה היא שבמקרים הפשוטים במשנתנו אין לנו יכולת לדעת שום דבר על דעת הבעלים, כיון שהוא לא נוכח באזור. גם אם היינו רוצים לקבוע שיחזקה על אדם שיתיאש מחפץ בלי סימן⁸, אין לנו יכולת להשתמש בכלל הזה, כיוון שאיננו יודעים מתי ואיך אבד החפץ לבעליו⁸, האם לחפץ יש סימן סמוי שרק בעליו מכיר, מה ערכו של החפץ בעיני מאבדו, וכדומה. אם כך, אין לנו יכולת לקבוע האם הבעלים התייאשו כבר מאבדתו, וממילא אין לנו יכולת לקבוע האם עלינו להחזיר את החפץ או שהוא שלנו. במידה זו או אחרת, פירוש

6. בנוסח המשנה מופיע "דברי ר' מאיר", אך מילים אלו אינן מופיעות בנוסח הירושלמי ובכתבי היד של המשנה.

7. למשל בבא קמא, פרק י', משנה ב': "המציל מן הנהר או מן הגיס או מן הליסטים, אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלו". כל הסיטואציה מתרחשת עכשיו, לא מדובר על מציאה שאין לנו מושג מתי נאבדה, אלא על חפץ שברגעים אלו ממש נחטף או נסחף ע"י הנהר. התייאשות הבעלים נבדקת ברגע בו קורה הדבר - אם הם הפסיקו לרדוף אחרי החפץ, הרי שנתייאשו ממנו, ולכן האדם שמציל את החפץ נהיה בעליו, אלא אם כן לא נתנה לבעלים אפשרות להציל את שלהם. כפי שכתוב במפורש בתוספתא כתובות (פרק ח', הלכה ה'): "אם נתיאשו הבעלים - הרי אלו שלו, ואם היו הבעלים מרדפין אחריהן או שהיו במקום אחר - הרי אלו של בעלים".

8. בעיה זו יצרה את סוגיית "יאוש שלא מדעת", שמעלה את התמיהה, כיצד ניתן לדעת אי פעם אם הבעלים כבר התייאשו או שעדיין לא שמו לב לאובדן, וממילא לעולם לא יהיה החפץ של המוצא באמת, עד שישמע ממפורש מהבעלים "ווי לה לחשרון כיס". במשנה נראה שמקרי ה"הרי אלו שלו" רחבים יותר.

הגמרא הוציא את המשנה מכלל שימוש, ובמוצאו חפץ אנו עומדים נכחו חסרי אונים, ללא פרמטרים להחלטה וזרכים להתקדם אל הדין⁹.

עצם החיפוש אחר כלל אחדותי הוא בעייתי, כיוון שעל פי הסבר הגמרא הרי שבמקום רשימה ארוכה של פרטים ניתן היה לכתוב בפשטות: "כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים - חייב להכריז". מעיון קל בסוגיות הגמרא על המשניות הראשונות, ניתן לראות שהגמרא הוצרכה להוסיף מספר כללים כדי שהפרטים יתאימו לכלל שיצרה, מה שמראה על פער גדול בין רשימת הפרטים לכלל האחדותי שהוצע¹⁰. יש ביכולתו של עורך המשנה לנסח כללים, כפי שאנו רואים לאורך כל ש"ס המשניות, ואפילו במשנה שלנו, דעת ר' יהודה היא "כל שיש בו שינוי חייב להכריז"¹¹, ובהמשך הפרק אנו לומדים ש"כל דבר שעושה ואוכל..."¹². אם כן, התנסחות בדרך של פרטים אינה מקרית, ועלינו לנסות להבין אותה כמות שהיא, ולא לזנוחה, בהעדיפנו על פניה כללים ברורים.

כאשר המשנה מתנסחת ברשימה ארוכה של פרטים, ניתן להסיק מכך שאין לנו כלל מובהק שיתן לנו אפשרות של פסק-דין ריז, אלא עלינו לדון כל מקרה לגופו. מרשימת הפרטים נוכל ללמוד את הכיוון, את הנקודות למחשבה שצריכות להתעורר בנו כשאנו נגשים אל מציאה. כדי לעזור לקורא בדרך נוספת, מובאים בסמוך לרשימות הפרטים סיטואציות שלצדן הפעולה הנכונה שיש לנקוט¹³. הבאת מקרים אלו מרחיבה לקורא את כושר השיפוט, ומרבה את הסיכוי שיחליט נכונה כאשר יתקל במציאה.

המשמעות העיקרית של דברינו היא שכיוון שאין כללים ברורים לפסיקה, האחריות העיקרית מוטלת על כתפיו של המוצא, והוא יצטרך להפעיל שיקול דעת. זאת בניגוד למקרים אחרים בהם אין למחשבתו של האדם מקום בפסיקת הדין, ומעשיו מוכתבים לו ע"י ציוויה וגדריה המדוייקים של ההלכה, כגון: "החזירה וברחה, החזירה וברחה, אפילו ארבעה וחמשה פעמים - חייב להחזיר"¹⁴.

ב. השוואת הטורים

כעת נתמקד ברשימה ונסה להפיק ממנה את מירב המידע, תוך שימת דגש על תוכנה, סדר הפרטים בתוכה, ניסוחה ועיצובה.

9. החיבור שיצרה הגמרא בין משניות א'-ב' וה' יוצר בעיה נוספת, כיוון שהמושג **סימנים** במשנה ה' לא יכול להתקיים בפרטים המופיעים במשניות א'-ב'. הראנו לעיל שמשנה ה' פותחת את החטיבה השניה, העוסקת בדיני אבדה. השמלה המופיעה בפסוקים מגדירה איזה דברים נקראים אבדה, וממנה נלמד כי "כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז". הפרטים המופיעים לאורך החטיבה האמצעית הם: ספרים, כסות, כלי כסף וכלי נחשת, כלי זהב וכלי זכוכית, שק וקופה. ניתן לראות כי כל הדברים הללו הם **חפצים**, ואינם דומים כלל לרשימת המוצרים של משניות א'-ב'. מטבעם של חפצים שיש להם בעלים אחד ויחיד, שיש לו סימנים בגוף החפץ והוא יכול לזהותו (אינה דומה חנוכיותו של זה לחנוכיותו של אחר, ובעולם של תפירת בגדים גם השמלות אינן דומות). לעומת זאת, ברשימת הפרטים של משניות א'-ב' מדובר על מוצרים הקיימים בכל העולם בצורה כמעט זהה, ולא נראה שמדובר על חפצים בעלי סימן.

10. "סימן העשוי להידרס", "אין מעבירין על האוכלין", "סימן הבא מאליין", "מקום הוי סימן", ועוד.

11. דעת יחיד נוספת המובאת במשנה, מנוסחת גם היא ככלל: "רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל כלי אנפריא אין חייב להכריז". וכך נוצר, שמול דעת חכמים המנוסחת כרשימת פרטים, עומדות שתי דעות יחיד המנוסחות ככללים, מה שמדגיש עוד יותר את אי-היכולת של הרשימה להיכנס תחת כלל אחיד.

12. משנה ז'.

13. משניות ג'-ד.

14. משנה ט' בפרק שלנו, כחלק מהחטיבה העוסקת באבדה. יתכן וניתן לייחס את הנתח הרחב שתופס שיקול הדעת, לעובדה שהעיסוק במציאה, כפי שכתבנו לעיל, אינו מתייחס למצוה מן התורה. לעומת זאת, כאשר מדובר באבדה, יש פחות מקום לשיקול-דעת, כיוון שעוסקים בנושא המופיע בתורה, שדינו נוקשים יותר.

האם יש סדר ברשימת המציאות?

ראשית, ניתן דעתנו על היחס בין שני הטורים - טור "הרי אלו שלו" וטור "חייב להכריז". כמות הפרטים בשני הטורים זהה - 10 פרטים¹⁵ בכל טור¹⁶. אין בין הרשימות הבדלים קיצוניים, אלא מדובר באותם חפצים שיש ביניהם שוני בפרט מסוים, לדוגמא: כריכות ברשות היחיד לעומת כריכות ברשות הרבים, גיזי צמר הבאות ממדינתן מול גיזי צמר הלקוחות מבית האומן, וכן הלאה¹⁷. כלומר, יכול להיות חפץ שבהקשר מסוים יהיה של מוצאו, ואותו חפץ בהקשר אחר יובל להכרזה. בכך מדגישה לנו המשנה שהדין לא נקבע רק לפי החפץ עצמו, אלא לפי המצב שבו הוא נמצא, מבחינת עצמו ומבחינת המרחב. בהמשך דברינו נבחן את כל אותם פרמטרים, ונראה את השפעתם על הדין.

מתוך המודעות לדמיון הרב בין הטורים, שמטרתו לחדד את הדין, ניתן לבצע סינון בין פרטים שהובאו כדי ללמדנו דבר מה חדש, לבין פרטים המשמשים כרקע להרחבת הרשימה, לגוונה, ובשביל השוויון המספרי בין הטורים. כלומר, פרטים המופיעים בשני הטורים, הם אלו שמגדירים בצורה הטובה ביותר את ההבדל בין הדינים, ובדאי הם הכרחיים לרשימה. בפרטים שאין להם 'כפיל' בטור השני נבחן האם הם מהווים חידוש, או רק דוגמא נוספת למשהו שכבר נכתב.

אם כך, נעמיד את הרשימות אחת מול השניה, ונסמן¹⁸ את ה'כפולים':

משנה א'	משנה ב'
	פירות בכלי, או כלי כמות שהוא,
	מעות בכיס או כיס כמות שהוא,
פירות מפוזרין, מעות מפוזרות,	ציבורי פירות, ציבורי מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה ¹⁹ ,
כריכות ברשות הרבים, ועיגולי דבלה,	כריכות ברשות היחיד,
ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים, ותחיתות של בשר,	וככרות של בעל הבית,
וגיזי צמר הבאות ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשונות של ארגמן	וגיזי צמר הלקוחות מבית האומן,
	כדי יין, וכדי שמן
- הרי אלו שלו.	- הרי אלו חייב להכריז.

15. אין כאן כוונה לערוך הקבלה בין 10 הפרטים לעשר הספירות או עשרת הדברות, אבל רשימה בת עשרה פרטים היא רשימה ארוכה, ואין ספק שעשר איננו מספר סתמי אלא הוא מיצג שלמות, הקפת הנושא מכל צדדיו.

16. את "פירות בכלי או כלי כמות שהוא" אנו סופרים כיחידה אחת, כיון שבכל הרשימה עבר עורך המשנה מפרט לפרט ע"י ו' החיבור, ואילו כאן הוא השתמש באו, מה שמראה על כוונה שיקראו אותם כאחד. אותו הדבר לגבי "מעות בכיס או כיס כמות שהוא", ולקמן נבדוק מדוע ניסוח זה מופיע דווקא בפרטים האלו.

17. ישנם גם פרטים שמופיעים בטור זה ולא במשנהו ולהיפך, נקודה שניגע בה כשנעסוק בפרטי הרשימה. בכל מקרה, נראה בעליל שעורך המשנה התכוון שנשים לב לכך שהרשימות דומות מאד בפרטיהן.

18. הסימון נעשה ע"י הדגשת המילים.

19. אמנם, לדוגמא זו אין מקבילה מדויקת ברשימה השניה, אך היא איננה סוג שונה של חומר מהדוגמא שלפניה, אלא וריאציה מעט שונה של ציבורי מעות.

מבחינת המבנה, הפרטים-הלא-כפולים נמצאים ברשימה הימנית בין הדוגמאות, ואילו ברשימה השמאלית הם נמצאים בתחילה ובסוף, ויוצרים מעין מסגרת שבתוכה 4 שורות. כל אחד מהפרטים בארבע השורות השמאליות תואם במדויק לפרט הראשון בשורה הימנית המקבילה. בהמשך נתמקד בחלוקה זו לארבע שורות, ונראה כיצד כל שורה היא קבוצה עצמאית בעלת מאפייני ייחודי, ואת ההתפתחות לאורך השורות.

מבחינה תוכנית, ניתן לראות כי ברשימה הימנית, הפרטים-הלא-כפולים הם צורה נוספת של הדוגמא שלפניהן, ולא משהו עצמאי, כמו למשל: "גיזי צמר הבאות ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשוונות של ארגמן", שניתן לכלול אותן תחת הכותרת טקסטיל. בשורה שלפני זו הובלט הדבר במיוחד, כך שלכל הפרטים יש את אותו **מצלול**: "ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים, וחתיונות של בשר".

מכל האמור לעיל נסיק, שהפרטים מהרשימה הראשונה שאין להם מקבילה ברשימה השנייה אינם מהווים חידוש, אלא רק מרחיבים את הרשימה. לעומת זאת, הפרטים-הלא-כפולים ברשימה השמאלית עומדים בפני עצמם - אלו שבהתחלת הרשימה הם היחידים המציינים את **הכלי**, ואלו שבסוף הרשימה כלל אינם דומים לדוגמא שלפניהם, ולכן ניתן להבין שהם דוגמאות הכרחיות, שמלמדות אותנו דבר מה חדש.

ג. המכנה המשותף

דרך נוספת ללמוד מהרשימה היא לבחון את סדר-גודל הפרטים, הן מבחינה פיזית והן מבחינה ממונית. מבחינת גודל פיזי, אנו נעים מ"שלושה מטבעות" ועד "כדי יין וכדי שמן"²⁰, זהו בערך מרחב הדברים שהאדם יכול לשאת בידיו, מבלי צורך בעזרה מאדם אחר, או הליכה בצורה חריגה.

אם נדון בצד הממוני, נראה שאת תוכן הרשימה ניתן לשים תחת הכותרת - **סחורות**. כמעט כל פרטי הרשימות הם מוצרי מזון, ונוספים אליהם מוצרי טקסטיל בסיסים, וכך מרכיבה הרשימה מעין **שוק** נורמלי. הדבר מקבל ביטוי גם בעיצוב המשנה, כאשר הדמויות המופיעות במשניות הראשונות של הפרק, חוץ מהמוצא, הן **החנווני והשולחני** - אנשי השוק. ביטוי נוסף הוא פתיחת הרשימה בפירות ומעות, שהן הדוגמאות האולטימטיביות של המשנה לדברים הנקנים ולאמצעי-קניה, כפי שניתן לראות בהמשך המסכת, כאשר המשנה ממחישה את חוקי המקח וממכר:

המטלטלין קונים את המטבע, והמטבע אינו קונה את המטלטלין...

כיצד?

משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות - אינו יכול לחזור בו.

נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות - יכול לחזור בו.

(בבא מציעא פ"ד מ"א-ב)

השימוש בדוגמאות אלו בצורה מופגנת (בטור ה"חייב להכריז" הם מהווים כחצי רשימה), כמו גם הופעתם בסוף החטיבה הראשונה של הפרק²¹, נעשה כדי להכניס אותנו לאווירה הנכונה - עולם המיקח וממכר, עולם הסחורות.

מה הקשר בין סחורות לבין דיני מציאות? באופן כללי, סחורה איננה ייחודית בתוך האוקיינוס ההומה של השוק שסביב לה - קיימות עוד מאות ואלפים כמוה. עובדה זו מחלישה

20. מדובר בכדים ולא בחביות.

21. סוף משנה ד' - "הלוקח פירות מחברו או ששלח לו חברו פירות ומצא בהן מעות...". עיין לעיל הערה 3.

טענות בעלות על הסחורה, שכן מי אמר שזהו הכד שלך, והלא מסביב ישנם עוד עשרות כדים דומים. כמו כן, בעולם של סחר חליפין, חפץ פשוט שנמצא בידך יכול להיות מוחלף בין רגע בחפץ אחר²², דבר המערער עוד יותר את תחושת השייכות בין החפץ לבין הטוען עליו בעלות.

אך השאלה הגדולה שעלינו לשאול בקוראנו פרק זה, היא כיצד ניתן לקחת חפץ של אדם אחד, ולהעביר אותו לבעלותו של אדם אחר, בלי הסכמתו המפורשת של הראשון? וגם אם זו סחורה קלת-החלפה ורבת-כפילים, הלא הבעלים קנה אותה?

הגמרא פתרה את השאלה באומרה שאותו אדם התייאש מהחפץ והפקיר אותו, כך שהוא בעצמו הוציא את החפץ מרשותו, וממילא המוצא מצא חפץ חסר בעלים וזכה בו. לעיל ביארנו באריכות מדוע איננו הולכים בכיוון זה. נדמה שאם נעמיק בתהליכים העוברים על הסחורה, ובדיני הקניין ההלכתי, נוכל לדעת כיצד אותה סחורה הועברה מרשות לרשות, בלי רשות בעליה.

ד. תהליך הקניין התנאי

תרשים זה מתאר באופן גס את הידיים אותם עוברת הסחורה:

היצרן הוא אדם פרטי שאצלו נמצא המוצר בטרם נעשה בו דבר. בהקשר של המשנה שלנו, אדם זה הוא בעל שדה התבואה, הדייג, או מנהל היקב. כל עוד לא ימכור את התוצר, הוא יהיה שלו מתוקף כך שגדל בשטחו או שנלקח על ידו ממקום הפקר. מרגע שנכנס המוצר לשוק, הוא מוגדר כסחורה, וכל אדם יכול לשים את ידו עליה, אם ישלם לסוחר את הסכום המתאים. כאשר היתה הסחורה אצל היצרן, היתה לו את הזכות להחליט אם למכרה או להשאירה אצלו, אך בהגיעה לשוק, היא מוגדרת כעומדת למכירה, והסוחר אינו אלא בעליה הזמניים, שכל מטרתו היא להיפטר ממנה. בסופו של דבר, אם מצליח המוכר, חוזרת הסחורה לידיים פרטיות, והופכת לחלק מקנייניו של קונה מסוים.

כאשר הסחורה בשוק היא נחשבת ציבורית, אף שלכאורה הסוחר הוא בעליה, כיוון שהוא עצמו מעונין להיפטר ממנה בהקדם האפשרי, אם רק ימצא קונה מתאים, ולכן אינו אלא בעליה הזמניים. כדי שהסחורה לא תהיה ציבורית יש ללכת באחת משני הדרכים:

אפשרות אחת היא למנוע מהתוצר להתמסחר, וזאת בצורה הפשוטה של מניעת השיווק. כל שעלינו לעשות הוא לסלול יבשים עוקף שוק, כלומר לבצע את המכירה בצורה פרטית, מהיצרן לקונה, וכך נשאר המוצר לאורך כל הדרך בידיים פרטיות.

האפשרות השניה מתמודדת עם דברים שכבר נעשו סחורות, ומטרתה להוציא אותם ממצב זה ולהחזיר את הסחורה למעמד פרטי, וזאת ע"י קניה.

22. הדבר אינו נכון כאשר מחליפים דברים גדולים ומשמעותיים יותר (בהמות, שדה, מבנים), כיוון שהחלפה כזו נעשית בשיקול דעת ממושך, תוך בחינת שיקולי רווח והפסד ובדיקת איכות סחורה. האדם אינו מאבד קשר עם האדם שאיתו החליף, כדי שתהיה לו אפשרות לחזור בו ולומר שהיה זה מקח טעות. לעומת זאת, החלפת שקית קמח בשקית תפוזים נעשית בצורה מהירה הרבה יותר, כמעט בחטף (ובלי החזרות ובלו חרטות), תוך ידיעה שאולי לא תראה אדם זה עוד בחיך.

הליכי הקניין המשנתיים שונים מאלו שמקובלים היום, שכן אנו רגילים שהתשלום הוא הרגע קניית הסחורה, כך שאפילו אפשר לקנות חפץ מבלי לראות או לגעת בו כלל. אך, מהמשנה שצוטטה כמה פסקאות לעיל²³, אנו לומדים כי לא מתן המעות למוכר גורם את הקניין, אלא משיכת הסחורה ע"י הקונה²⁴. התשלום אינו הליך קנייני, ומטרתו רק לרצות את המוכר בעבור העברת הבעלות על החפץ²⁵.

החידוש היותר גדול הוא שמשיכת החפץ לא הופכת אותו להיות של הקונה, אלא גורמת שהחפץ יהיה **אצלו**, כך שמרגע המשיכה והלאה, מי שירצה להיות בעלי החפץ יצטרך להוציאו מידי הקונה. בשביל להיות בעלי החפץ, על הקונה לבצע פעולת בעלות על החפץ, ובכך להוכיח שהוא בעלי החפץ ולא אף אחד אחר זולתו.

כדי להבהיר את הדברים נתבונן באחד מהקניינים המיוחדים - קניין אשה²⁶, שמחולק מבחינה הלכתית ל-2 שלבים: קידושין ונישואין.

בשלב הראשון **קונה** האיש את האשה וקעת יש ביניהם קשר מאד רופף המתבטא רק בצדדים טכניים כירושה, ביטול שבועה, קניית מעשה ידה, וכדומה. כלומר, בשלב הקניה האיש איננו משייך את האשה אליו, אלא מוציא אותה מרשות אחרים²⁷ ואוסר אותה על כולם, כולל הוא עצמו²⁸. היותה אצלו נותן לו את היכולת להשפיע עליה, אך היא עדין אינה שלו. בשביל שהאשה תהיה שלו, עליו לכנוס אותה לתוך ביתו ולקיים את הביאה. בכך הוא נהיה בעלה, ומערכת היחסים ביניהם חוצה את הגדרים הממוניים. כלומר, יחסי האישות של האיש ואשתו²⁹ יוצרים את זיקת השייכות, ולא הקניין.

גם בקניית חפץ מתרחשים שני השלבים אלו, של קניין ובעלות:

קניין - הוצאת החפץ מידי המוכר, שמייצג את הרבים מפני שיש לו את האפשרות למכור את החפץ למי שירצה. הקניה גורמת לכך שמעכשיו נמצא החפץ אצל הקונה³⁰, ומי שרוצה אותו יצטרך לפנות לקונה ולא למוכר.

23. בא מציעא פרק ד', משניות א-ב'.

24. אולי זו הסיבה שבשפה המדוברת המוכר אינו נקרא מקנה, אלא הלקוח נקרא קונה, כי הוא מבצע את פעולת הקניין.

25. ייתכן וזה מקור הקשר בין הפועל ש.ל.ם במשמעותו הממונית למילה שלום, שכן התשלום הוא מטעמי שלום, ואיננו נחוץ לקניין.

26. ניתן לטעון שקידושין הוא קניין חריג ולכן אין ללמוד ממנו, אך נראה שבעיני המשנה לא כך הם פני הדברים, כפי שניתן לראות בבירור במשניות פרק א' בקידושין, שם מופיע קניין אשה כחלק בלתי נפרד משאר הקניינים. יתרה מזאת, מפי מרן ראש הישיבה הרב רא"ם הכהן שליט"א למדנו שקניין אשה הוא אב-הטיפוס, והקניינים האחרים הם הרחבה שלו לגבי שאר הדברים שאינם נשים, לכן אין ראוי ממנו לבחינת נושא הקניינים (וזה אולי הסיבה שענייני הקניינים מופיעים במסכת קידושין).

27. כלומר מהאפשרות של כל אחד אחר לקדש אותה. בדומה לסברה בנוגע לסחורה, שם האפשרות של כל אחד לקנות אותה, הופך את הסחורה לנחלת הכלל.

28. הגמרא מסבירה ששלב זה נקרא קידושין כיוון ש"אסר לה אכולי עלמא כהקדש" (קידושין ב ע"א).

29. יש קשר לשוני בין המילה תשמיש המתארת יחסי אישות למילה שימוש - השורש ש.מ.ש.

30. לכן הקניין מתבצע רק ברגע שהחפץ אצל הקונה - שעת המשיכה.

האם יש סדר ברשימת המציאות?

בעלות - פעולה כלשהי בחפץ, שמראה כי הקונה הוא בעליו של החפץ, שכן רק בעליו של החפץ יכולים לפעול עמו כרצונם³¹. הפעולה יכולה להופיע בצורות שונות, כמו שימוש, עיבוד, הכנסה לרשותו, איסוף וכדומה.

לאחר שהבנו את שלבי הקניין המשנתיים, נסיק מכך את המסקנות המתבקשות לענייננו.

חפץ שהיה בשלב כלשהו 'ציבורי' ונקנה ע"י אדם, איננו שלו עד שיקשור אליו את החפץ בזיקה מהותית, ויהפוך להיות בעליו. עד אז, כל כחו של הקונה נובע מכך שהוא מחזיק את החפץ אצלו, ממילא כאשר החפץ הנקנה איננו אצלו אין לו שום יחס ממוני אל החפץ³². כלומר, חפץ שלא עבר תהליך בעלות ואבד, אין לקונה שום יכולת תביעה עליו, ובמילים אחרות - אין לו בעלים, וממילא החפץ של מי שמחזיק בו, הלא הוא המוצא. לעומת זאת, חפץ שעבר תהליך בעלות, הרי הוא של בעליו, גם אם אינם מחזיקים בו פיזית, ממילא גם אם אבד, הרי שיש לו עוד קישור אל בעליו, ויש צידוק להשבתו אליו.

ה. סדר הפרטים ברשימה

כעת נחזור אל משנתנו, ונבחן את 2 הרשימות. נסתמך על טענה כללית שסחורה 'גולמית', שלא עברה תהליך בעלות כלשהו ואבדה, תמצא ברשימת "הרי אלו שלו". אך, סחורה שעברה איזה שהיא צורה של תהליך בעלות, תמצא ברשימת "חייב להכריז". עתה יהיה עלינו להסביר מהו תהליך הבעלות שעבר על הסחורה בכל אחד מן הפרטים. בנוסף לכך, המוצא סחורה שלא היתה אף פעם ציבורית, אלא עברה את כל חייה בין ידיים פרטיות, לא יוכל להשתלט עליה, אלא יצטרך להכריז.

אך לפני שניגש אל רשימות הסחורות, נצייר לעצמנו את סרגל הזמן של הסחורה, כלומר הפעולות שעברו על הסחורה במשך 'חייה', עד השימוש בה. סרגל זה מחולק ל-4 שלבים:

יצירה	הכנה	שוק	קונה
-------	------	-----	------

יצירה - הפעולה הראשונית שנעשתה בסחורה.

הכנה - הכשרת הסחורה למכירה.

שוק - מה שעובר על הסחורה בהיותה ביד המוכר.

קונה - מה שקורה לסחורה לאחר הקניה.

נדגים את סרגל זה על אחד הפריטים במשנה - "חתיכות של בשר":

יצירה	הכנה	שוק	קונה
שחיטה	חיתוך גס	חיתוך	

31. סברה זו היא המקור לדין "גדר, נעל, פרץ", שבו פעולות של הקונה משמשות הוכחה לבעלות.

32. מעבר לכך שהוא שילם עליו, אך כפי שראינו התשלום אינו הליך קנייני, אלא ריצוי המוכר בעבור קניית החפץ.

בסרגל זה יש כמה משבצות מלאות, על פי התהליכים והשלבים ביחיי הבשר. מבין המשבצות, שלב השוק הוא השלב המהותי ביותר, כיוון שהוא זה שהפך את התוצר לסחורה, ואחרי שלב זה התוצר מוכן לשימוש. לכאורה, ניתן היה לכתוב תחת המשבצת של הקונה פעולות של בישול או אכילה, אך פעולות אלו אינן מוגדרות כשלב בעיבוד הסחורה, כיוון שהן כבר השימוש בסחורה.

כדוגמא נוספת נבחן את "לשונות של ארגמן":

קונה	שוק	הכנה	יצירה
הולכה לעיבוד		צביעה	אריגה

גם סרגל זה מתאר את השלבים בעיבוד הלשונות, אך משבצת השוק נשארה ריקה, כיוון ששום תהליך משמעותי לא עובר על לשונות אלו בזמן היותם בשוק - הלשונות שיוצאות מידי המוכר, נראות בדיוק כמו הלשונות בשעה שהגיעו אליו. בשלב הראשון והשני מכינים את הלשונות, דבר שנעשה עוד לפני השוק. את השלב השלישי יעשה הקונה, כאשר יקח אותם אל אומן שיעבד את הלשונות ויכין מהם את מבוקשו. בפרט זה יש תהליך עיבוד שקורה אחרי היציאה מן השוק, והוא זה שמכין את הלשונות לשימוש הסופי, ולכן הוא המשמעותי שבשלבים.

סרגלי הזמן שונים מסחורה לסחורה, ונראה כיצד הם משפיעים על דין הסחורה ועל נוסח המשנה.

בשלב זה נעסוק רק בפרטים המופיעים ב-4 השורות, שאותן ציינו לעיל כמקבילות, ונראה כי יש קשר בין ארבעת השלבים בחיי הסחורה לארבע השורות במשנה שלנו:

פירות מפוזרין, מעות מפוזרות,	ציבורי פירות, ציבורי מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה ³³ ,
כריכות ברשות הרבים, ועיגולי דבלה,	כריכות ברשות היחיד,
ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים, וחתיכות של בשר,	וככרות של בעל הבית,
וגיזי צמר הבאות ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשונות של ארגמן	וגיזי צמר חלקוחות מבית האומן,

33. עיין הערה 19.

פירות מפוזרין ומעות מפוזרות הן סחורות שיש להן רק שלב אחד - יצירה. מרגע שנקטפו או הוטבעו, הן נשארות בצורתן עד השימוש בהן (אכילת הפירות) או עד בכלל (במקרה של מעות)³⁴, ולכן סרגל חייהם דליל במיוחד:

יצירה	הכנה	שוק	קונה
קטיפה הטבעה			

סחורות אלו מוכנות לשימוש מעת יצירתן, ומרגע זה והלאה הן עוברות מיד ליד בתהליכים חוזרים של קניה ומכירה, מבלי שעובר עליהן שום שינוי משמעותי. בהיותן מפוזרות הן משתלבות היטב בקרקע הרחוב, וגם אם מישוה קנה אותם מהחנווני, הרי שהוא לא הוכיח בזה את בעלותו עליהן³⁵, וכיוון שכרגע אינן אצלו, הרי הן של מוצאן. מי ששינה את מעמדם ל**ציבורי פירות וציבורי מעות**, בכך שאסף אותם אל מקום אחד, הגדיר את עצמו כבעליהן.

לכאורה פעולת איסוף זו רק גרמה לפירות להיות אצלו, וכבר בארנו באריכות שדרגה זו לא הופכת אותו לבעליהם, ואכן אם היה אוסף אותם בכיסו והולך לביתו, היו אלו נשארים בדרגת 'אצלו' - לו יצויר שהיו נופלים מכיסו, אזי היו חוזרים להיות פירות מפוזרין. שונה הוא הדבר כאשר האדם אוסף את הפירות בערמה, והופך אותם לציבורי פירות. פעולה זו היא פעולת בעלות מובהקת, שכן אותו אדם שינה משהו בסחורה עצמה - כעת הפירות או המעות אינן מפוזרין אחד אחד, אלא מהוות ביחד ערמה עצמאית אחת, והשינוי עודנו ניכר. לעומת זאת, אדם שקנה פירות והכניס אותם לשקיו, רק שינה את מקומם - לפני כן היו הם מרוכזים על גבי דוכן המוכר, וכעת הם מרוכזים אצלו. כל עוד ישארו הפירות אצלו יהיו שלו, אך ברגע שהם יצאו מתחת ידו, למשל אם נפלו מהשק, הרי שאין שום שינוי פרי יצירתו ניכר בהם, וממילא אין הוא בעליהם.

המשנה מביאה דוגמא נוספת להוכחת בעלות - **שלשה מטבעות זה על גב זה**. פעולת איסוף זו שונה במקצת מציבורי מעות, כיוון שהיא מתרחשת לגובה, מה שהופך אותה לאקט מוחשי יותר מקודמו. בדרך הטבע יכול לקרות שמספר מעות יאספו אל מקום אחד, אך הרבה פחות טבעי הוא מגדל של מטבעות, וברור שידו של מישוה היתה בדבר, ולכן מוכח שהם עברו תהליך בעלות³⁶.

כריכות ברשות הרבים ועיגולי דבלה הם סחורות שמיוצרות במרחב החקלאי, ומובאות לשוק למכירה. לפני הגיעם לשוק הן עוברות תהליך נוסף, שמכין אותן למכירה ומעניק להן את שמו, ומרגע כניסתן לשוק לא מתבצע עוד שום תהליך, והן עוברות ממוכר לקונה ללא שינוי משמעותי. כיוון שכך, וכיוון שאנו נמצאים בקבוצה השנייה של הסחורות, שתי משבצות מלאות, והסרגל נראה כך:

יצירה	הכנה	שוק	קונה
קצירת התבואה אריית התאנים	כריכה ייבוש ודיבוק		

34. העדר ההשתנות בהם, והישארותם סחורה תמידית, הפכה אותם לסמלי השוק, כפי שהוזכר לעיל.

35. הסחורות נראות בדיוק כפי שהיו לפני הקניה של אותו אדם.

36. ציבורי הפירות והמעות נמצאים בגובה הקרקע, ומה שמבדיל אותם מהמרחב הוא קיבוצם, אך מגדל המעות מוציא את עצמו מהמרחב ופורץ לגובה, כאומר "אני לא שייך לכאן". לתופעה כזו אין מקבילה ברשימה השנייה, כיוון שמצב של אי-פריצה-לגובה, זהה להקטמת גובה הקרקע, מצב שכבר קבל ייצוג ע"י "מעות מפוזרין".

בסחורות אלו כל תהליכי העיבוד התרחשו אצל היצרן, ומשם הן יוצאות לעולם המסחר או לידיים פרטיות. אם אנו מוצאים אותן **ברשות הרבים**, הרי שוודאי עברו תהליך 'ציבוריות', וכיוון שכעת אין אדם שמחזיק אותן בידיו, המוצא יוכל לשמוח על השלל שנפל בחלקו. אך אם הן נמצאות **ברשות היחיד**, אין לנו כל הוכחה שאי-פעם הן היו ציבוריות, ולכן עלינו להכריז עליהן. בדוגמאות מהשורה הקודמת ניסה הקונה להוציא את קניותיו מן המרחב שבו הם מצויים, ואילו כאן הוא דאג שיהיו במרחב מוגן³⁷ - כריכות ברשות היחיד, ולכן המוצא יכריז עליהן.

ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים וחתוכות של בשר הם סחורות שעוברות כמה שלבי עיבוד, אך רק בצאתן מן השוק הן ראויות לשימוש. עובדה זו משלימה לנו את המשבצת השלישית בסרגל, דבר שלא מפתיע אותנו, כיוון שמדובר בקבוצה השלישית של הסחורות:

יצירה	הכנה	שוק	קונה
קצירה	טחינה	אפיה	
דייג	ניקוי	חריזה	
שחיטה	חיתוך גס	חיתוך	

תהליך העיבוד הסופי קורה בשוק, כלומר שהמעבר מתוצר לסחורה קורה בידי המוכר, ולא כפי שראינו עד כה, בשתי הדוגמאות בהן מעבר זה קרה אצל היצרן. עובדה זו גורמת שהסחורה היא ציבורית כבר מרגע יצירתה, ולכן, כדי שהסחורה לא תהיה ציבורית, יש לגרום שרגע היצירה יהיה במקום לא ציבורי. זו הסיבה שמול מקרים אלו מביאה המשנה את **ככרות של בעל הבית**, כאשר אין שום הבדל בין הפעולות שנקט הקונה במקרה זה ובמקרה של **ככרות של נחתום**, למעט המקום בו התרחשו פעולות העיבוד. הבחירה של הקונה לקנות במקום פרטי, סחורה שמעולם לא היתה ציבורית, חסכה ממנו את הצורך להפקיע את ציבוריותה ע"י פעולת בעלות זו או אחרת. זו הדוגמה המובהקת ליכביש עוקף שוק, שעליו דברנו לעיל כאחת מהאפשרויות לדאוג שסחורה תהיה שלך, גם כאשר אינה אצלך.

גיזי צמר הבאות ממדינתן, אניצי פשתן ולשונות של ארגמן הן סחורות שלא עוברות שום תהליך עיבוד בהיותן בשוק, וביציאתן הרי הן כבכניסתן. יתרה מזאת, הסוחר אינו מוכר מוצר מוגמר, ורק אחרי צאתן מן השוק, הקונה דואג שיעברו את העיבוד הסופי. לכן המשבצת הרביעית - משבצת הקונה, מלאה בסרגל שלפנינו, דבר שמזכיר לנו את הגעתה של המשנה לקבוצה הרביעית של הסחורות, ולשורה הרביעית של הרשימה. אי-ההשתנות של הסחורה בשוק, מתבטא במשבצת שוק ריקה, ובסופו של דבר, נראה הסרגל כך:

יצירה	הכנה	שוק	קונה
גיזיה	ליבון וניפוץ		} הולכה לעיבוד
קצירה	סירוק		
גיזיה	צביעה		

37. החלוקה בין רשות היחיד לרשות הרבים איננה לפי שייכות השטח, אלא לפי אופיו - רשות היחיד היא מקום בולט בתוך רשות הרבים, כפי שמופיע פעמים רבות במסכת שבת ועירובין.

בדוגמאות אלו, עקיפת השוק היא פעולה חסרת משמעות, כיוון שהסחורה אינה מוכנה עדיין לשימוש בצאתה מן השוק. מי שאיבד סחורות כאלו, לא יוכל להצביע על שום פעולת בעלות שהוא עשה, כיוון שהמוצר עוד לא מוגמר. אם יביא אותם הקונה אל מקומות העיבוד, כשיצאו משם יהיו בבעלותו, כמו במקרה של **גיזי צמר הלקוחות מבית האומן**, ותהליך עיבוד זה יהווה גם את הוכחת הבעלות.

מעניין לראות שההבדל המובהק בין שתי הרשימות, נראה גם דרך מעקב אחרי מילה שולית לכאורה - **של**, שמופיעה 4 פעמים ברשימה הימנית, ופעם אחת בשמאלית. כיוון שהשאלה המעסיקה אותנו היא **של** מי המציאה, מילה זו מקבלת משמעות נוספת, ועלינו לבחון את הסמיכויות שלה בכל אחד מהמקרים.

ברשימת "חייב להכריז" מילה זו מופיעה כחלק מהדוגמא - ככרות **של בעל הבית**, כאשר ביטוי זה מופיע שוב במשנה ג' כמנוגד להרי אלו של³⁸, וכך נוצרת התאמה בין הסמיכות של המילה **של** לכותרת הרשימה, שגם היא עומדת כנגדית לרשימת "הרי אלו שלי". לעומת זאת, ברשימת "הרי אלו שלי" מופיעה המילה בסמיכויות: ככרות **של נחתום** - חתיכות **של בשר** - מחרוזות **של דגים** - לשונות **של ארגמן**. סמיכויות אלו מנתקות את הבעלים מהסחורות, כאומרות 'היא לא של מישהו אלא של...!', ולכן מובן הדין בסוף הרשימה - הרי אלו של המוצא.

עד כה עסקנו בארבע השורות המקבילות ברשימות, וראינו כי הן מסודרות על פי ארבעת שלבי השוק. אך כפי שציינו, ברשימת "חייב להכריז" עוטפת את השורות האלה מסגרת - שתי דוגמאות בתחילת הרשימה ושתיים בסופה.

הרשימה נפתחת ב**פירות בכלי או כלי כמות שהוא ומעות בכיס או כיס כמות שהוא**, וכבר הסברנו כי כל צמד נספר כדוגמא אחת בלבד, כיוון שהחיבור נעשה ע"י המילה **או**, בשונה משאר הרשימה המחוברת ע"י ו"ו החיבור. דוגמאות אלו חורגות משאר הרשימה גם מבחינה תוכנית, כיוון שאינן עוסקות בסחורות אלא בכלים, או בסחורה בתוך כלי.

כאשר הסברנו את תהליכי הקניין המשנתיים, ראינו כי השימוש בסחורה הוא היוצר את הבעלות ולא קניית הסחורה. בכלי או בכיס, פעולת השימוש הפשוטה בחפץ היא הכנסת דברים לתוכו, ולכן **פירות בכלי**, הופכות את הכלי למושמש, וממילא לכלי שיש לו בעלים ועל המוצא להכריז עליו. יכולות להיות דרכי שימוש שונות, ולא תמיד משאיר השימוש עקבות, ולכן גם במוצאנו **כלי כמות שהוא** נובילו להכרזה, מתוך הנחה שנעשה בו שימוש. זו הסיבה שמילת הקישור היא **או**, שכן אין זו דוגמא מחודשת, אלא אותה דוגמא, שלא נתמלאו כל תנאיה, ועדיין אותו הדין תקף לגביה.

כלי הוא הדוגמא האידיאלית לסחורות משומשות, שדין חייב להכריז, ולכן נבחר לפתוח את הרשימה. במידה מסוימת אפשר לומר שהוא גם סוגר את הרשימה, שהרי שתי הדוגמאות האחרונות - **כדי יין ושמן**, הן גם צורה מסוימת של סחורה המצויה בתוך כלי. ההבדל הוא שהכנסת סחורות אלו לכדים ע"י הבעלים היא דרך קנייתם הנורמלית, אחרת היו נשפכים

38. "מצא בכותל חדש: מחציו ולחוץ - שלו, מחציו ולפנים - של בעל הבית".

ואבדים. כיוון שהכלי נקנה כמחזיק לסחורה שבתוכו, הרי שמרגע קנייתו הוא בשימוש הבעלים, ולכן על המוצא להכריז על סחורות אלו, גם אם זה עתה נקנו.

ראינו כי למסגרת של הרשימה הימנית, יש גם מכנה משותף - הכלי, ואם כך נוכל לומר כי יש כאן צורה מסוימת של 'חתימה מעין פתיחה', העוטפת את ארבעת השורות שעסקנו בהם באריכות לעיל.

ו. דעות היחיד במשנה

מעבר להופעותיו ברשימת "חייב להכריז", מופיע הכלי פעם נוספת במשניות הראשונות, בדעת יחיד המובאת בסוף משנה א':

רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל כלי אנפוריא אין חייב להכריז.

המילה אנפוריא, על פי פירוש הרב שטיינזלץ³⁹, באה מהמילה היונית 'אמפוריה' שמשמעה מסחר, וכלי אנפוריא הן כלי מסחר, כלומר כלים שזה עתה נקנו. במשנה ב' ראינו, כי גם על כלי כמות שהוא יש להכריז, מתוך הנחה שנעשה בו שימוש כלשהו. ר' שמעון מתייחס לכלים שוודאי לא נעשה בהן שימוש, שכן זה עתה נקנו, ולכן צריך דינם להשתנות. אך, מתוך מודעות לגבול הדק שבין שני סוגי הכלים, הוא פוסק בלשון מעודנת - אין חייב להכריז⁴⁰, ולא כפי שאנו רגילים שהדין הוא אחת מברירות המחדל - "הרי אלו שלו" או "חייב להכריז".

אפשרות אחרת להסבר דברי רשב"א היא על פי התוספתא:

ואילו הן כלי אנפוריא?

בדי מחטין וצינורות ומחרוזות של קרדומות.

(בבא מציעא פ"ב, ה"א)

כאן, כלי אנפוריא הן כלים קטנים, שהשימוש בהן נעשה בבית, ולכן עד שלא יעשה בהן שימוש, הרי הן בדיוק כמו סחורות, ואם נמצאו בשוק - אין חובה להכריז עליהן. כמובן שאם כבר נעשה בהם שימוש, הם לא יופלו לרעה משאר הסחורות, ודינם יעלה להכרזה, כפי שמופיע בהמשך התוספתא:

מודה ר' שמעון בן לעזר בכלי אנפיריא שמשמש בהן - חייב להכריז⁴¹. (שם, שם)

כך או כך, הכלים שבהן עוסק ר' שמעון בן אלעזר מסיימים את משנה א', ומשנה ב' פותחת בכלים, וכך מהווה דעת רשב"א כעין חוליה המקשרת בין המשניות. ביטוי נוסף לכך הוא, שבאמצעות דבריו, נעשה מעבר-הדינים בין הרשימות בצורה הדרגתית:

(רשימה) הרי אלו שלו ← (רשב"א) אין חייב להכריז⁴² ← (רשימה) חייב להכריז

39. פירוש הרב עדין שטיינזלץ לתלמוד, בבא מציעא כא ע"א, בביאורים שבצד העמוד.

40. בגרסת המשניות שבירושלמי הנוסח הוא: "אינו חייב להכריז", שמבחינה לשונית נראה מתאים יותר.

41. זהו הנוסח על פי כתב יד ערפורט, בכתב יד וינה מופיע "שמשמש בהן וחייב".

42. מבחינה פרקטית, "אין חייב להכריז" דומה ל"הרי אלו שלו", ומבחינה לשונית הוא קרוב יותר ל"חייב להכריז". כמו כן, הניסוח המעומעם של רשב"א מאפשר לאדם לבחור באחד משני הדינים - להכריז או לאמץ.

האם יש סדר ברשימת המציאות?

דעת יחיד נוספת המופיעה במשנה א', לפני דעת ר' שמעון בן אלעזר, חולקת על כל רשימת הפרטים וקובעת כלל אחדותי, שעל פיו יש לנהוג בנוגע למציאות:

רבי יהודה אומר: כל שיש בו שינוי חייב להכריז⁴³.
כיצד? מצא עגול ובתוכו חרס, כיכר ובתוכו מעות.

מבחינת הניסוח, המשפט "מצא עגול ובתוכו חרס, כיכר ובתוכו מעות" שונה משאר הפרק, שכן זו הפעם היחידה שמובאים מקרים מבלי שמופיע הדין מיד אחריהם⁴⁴. כמו כן, בקריאה פשוטה נראה כי הדוגמאות שהובאו כדי להסביר את דעת ר' יהודה, אינן תואמות את הדעה המקורית. "כל שיש בו שינוי" נשמע רחב הרבה יותר מהמקרים המיוחדים והחריגים של "עגול ובתוכו חרס, כיכר ובתוכו מעות". בנוסף, בין דעת ר"י לדוגמאות מופיעה המילה "כיצד", שמשמשת פעמים רבות לחיבור בין מקורות שונים⁴⁵. לכן נראה כי משנה זו מכילה 2 רבדים, כאשר ר' יהודה עצמו אמר רק את המשפט הראשון במשמעות הרחבה שלו, והדוגמאות נוספו מאוחר יותר כהסבר לדבריו.

דעת ר' יהודה היא שיד המוצא על התחונה⁴⁶, שכן הוא המעוניין להשתלט על חפץ שלא היה שייך לו לפני כן, לכן הוא צריך לדאוג ש'השטח יהיה נקי', כלומר שלא יתעורר שום ספק שזה שייך למישהו אחר. ממילא, בכל מקרה שמתעורר חשד לשינוי מכוון שנעשה ע"י בעלי החפץ, המוצא יצטרך להכריז על מציאתו.

הרובד השני בדברי ר' יהודה, מהמילה "כיצד" ואילך, נותן דוגמאות שבהן ה"שינוי" הוא חריג מאד - עגול ובתוכו חרס, כיכר ובתוכו מעות. בכך עובר ר' יהודה לקיצוניות השניה, ולדבריו רק מציאה שקיים בה סימן שמובהק שהבעלים השאירו בה, יכריז עליה המוצא, וכל שאר המציאות יהיו של מוצאם. אם ניקח כדוגמא את "כריכות ברשות היחיד", המופיע אצל תכמים ברשימת "חייב להכריז", הרי שלפי השורה הראשונה בדברי ר' יהודה ישאר הדין כך, כיון שיש כאן איזהשהוא שינוי, ואילו בתוספת השורה השניה, כל עוד לא ימצא סימן חריג, הרי שהמוצא זכה בהן.

בגמר הירושלמית, אנו מוצאים ברייתא, שדומה לרובד השני בדברי ר' יהודה:

חתיכות של בשר, ובתוכן ככר⁴⁷ אחת או כוליה⁴⁸ אחת - חייב להכריז.
מחרוזות של דגים, ובתוכן ירק אחד או לכיס אחד - חייב להכריז.

(ירושלמי בבא מציעא פ"ב ה"א)

43. בירושלמי הגרסא היא: "כל דבר שיש בו שינוי חייב להכריז".

44. הופעת הדין בכותרת ("כל שיש בו שינוי - חייב להכריז"), אינה פוטרת את הופעת הדין מיד אחרי המקרים, שכן ב-2 הרשימות הגדולות, מופיע הדין גם בכותרת וגם בסוף המקרים.

45. עיין שו"ת "שרידי אש", חלק רביעי, עמ' ר"ל [הוצאת מוסד הרב קוק].

46. במשנה ו', בנוגע למשך תקופת ההכרזה, נראה כי ר' יהודה מאד מחמיר, ודורש מהמוצא להכריז על החפץ בתקופה של כמה חודשים. כמו כן, בספרי (פסקה רכ"ב) פוסק ר' יהודה כי יש להכריז על מציאה ששווה פחות מפרוטה. פסיקות אלו מתאימות לקו שאנו מציגים כאן בדעתו של ר' יהודה.

47. כך היא גרסת כת"י לייזן, ונראה שיש לגרוס "כבד" במקום המילה "ככר", כיוון שכבד הוא מקבילה של כליה המופיעה בהמשך. כמו כן, יותר הגיוני למצוא כבד על שרשרת של חתיכות בשר, מאשר למצוא שם ככר.

48. כנראה שהכוונה לכליה.

מבחינת הנוסח, הדמיון מתבטא במילה **ובתוכו** / **ובתוכן**, ומבחינת התוכן, שבשני המקורות מופיעים מקרים שבהן הפרט אינו שייך למכלול בו הוא נמצא. אם נחבר בין שתי המקורות, נגלה דמיון מפתיע למקור חשוב אחר, הלא היא רשימת "הרי אלו שלו":

דוגמאות ר' יהודה במשנה + ברייתא בירושלמי	רשימת "הרי אלו שלו"
עגול ובתוכו חרס, כיכר ובתוכו מעות.	... ועגולי דבילה, ככרות של נחתום,
חתיכות של בשר ובתוכן ככר אחת או כוליה אחת, מחרוזות של דגים ורחיכות של בשר...	מחרוזות של דגים, וחתיכות של בשר...

ההקבלה המדויקת בין פרטי הרשימה במשנה, לחיבור שיצרנו בין המקורות, מעלה אפשרות לפיה היה קיים מקור אחד קדום⁴⁹, אולי אף גדול יותר (התייחסות לכל פרטי המשנה), ממנו נלקחו הדוגמאות בדעת ר' יהודה ובברייתא שבירושלמי. מקור קדום זה, אם אכן היה קיים, היווה פירוש למשנה בסגנון תוספתי, כך שעל פרטי המשנה בהם הדין הוא "הרי אלו שלו", הובאה הסתייגות שבה יהיה הדין "חייב להכריז". הדין החוזר בהסתייגות אומר, כי כאשר בסחורה הגולמית יש שינוי, על אף שאין בו סימן של שימוש בעלותי, יובל החפץ להכרזה⁵⁰.

סיכום

עיינו במשניות הראשונות בפרק "אלו מציאות", ולמדנו מהם את מרקם הדינים החלים על האדם במוצאו מציאה. את עיקר הדינים למדנו דרך כלי-עיצוב ספרותיים, ולא דרך ההיגדים המפורשים. רשימת הפריטים הארוכה שבפתיחת הפרק, התגלתה כמסודרת להפליא, ובעלת משמעויות רבות. דרך ניתוח הרשימה ראינו כי זכיה במציאה אינה תלויה בבעלים הקודמים, ובשאלת היאוש, אלא נובעת מהגדרה אחרת של יחסי אדם-חפץ, המתאימים לתפיסת המשנה בנושא זה. ע"פ הגדרה זו, החפץ מעיד על עצמו, האם הוא שייך למישהו אם לאו, וממילא האם ניתן לזכות בו, או שיש להכריז עליו. דיני הזכיה במציאה אינם כלולים במצוות השבת אבדה, שבה עוסקות המשניות הבאות בפרק, אלא הם יחידה בפני עצמה בעלת הגיון פנימי משלה.

49. חשוב לציין כי, המקור הירושלמי הינו מקור ללא שם או שיוך, ומופיע כברייתא. ובהנחה שהדוגמאות בדעת ר' יהודה אינם חלק מדבריו המקוריים, הרי שיש לנו 2 מקורות עלומי שם מאותה תקופה, עם דמיון בולט, כך שאפשרי שהן בעצם מקור אחד.

50. ע"פ הסבר זה, לא רב הוא המרחק בין דעת ר"י כשלעצמה לבין הברייתא ממנה נגזרו הדוגמאות. ייתכן אף כי ר"י מסכם את אותו המקור באומרו "כל שיש בו שינוי", ע"פ חזרת המילים **בתוכו/בתוכן** שבמקור. הבאת הדוגמאות הספציפיות במשנה, גרמה לפער גדול בין דעת ר"י לבין דוגמאותיה.